

*Радојица Лазих**

Факултет за дипломатију и безбедност, Београд

ЕКОНОМСКА БЕЗБЕДНОСТ У ФУНКЦИЈИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Остварени резултати националне економије имају посебан значај на остварење примарних интереса државе. Све државе настоје да кроз економски систем остваре своје циљеве како на микро тако и на макро нивоу. Остварењем циљева националне економије држава ствара услове и за остварење функција националне безбедности. У том контексту економски систем је подсистем система националне безбедности. Својом активном улогом, држава настоји да кроз развој и изградњу економских потенцијала оствари оптималане услове за изградњу система безбедности. Недостатак или ограниченост економских ресурса нужно продукује пад економске безбедности, а тиме и пад привредних активности. Управо зато, потребно је креирати адекватан система алокације економских ресурса на носиоце економске и националне безбедности.

Кључне речи: економија, економска безбедност, национална безбедност, систем безбедности, држава, економска шпијунажа

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Економска безбедност је комплексна друштвено-економска категорија на коју утиче производња која се стално мења, као и унутрашње и спољашње претње економији. Она је основа националне безбедности сваке државе. Национална безбедност одражава способност релевантних политичких, правних и економских институција државе да заштити интересе својих кључних ентитета

* Контакт: lazicr@orion.rs

у националним економским традицијама и вредностима. Из тих разлога, њен развој се мора сагледати у укупном контексту националне безбедности (Litvinenko 2013, 10; Милошевић и Стајић 2021).

Посматрано кроз историју развоја људског друштва, ниједна земља, нити друштвена заједница није у потпуности остварила све циљеве из области економског, социјалног, политичког или безбедносног унутрашњег или спољног окружења. У тражењу својих примарних интереса све земље морају поћи најпре од својих могућности. Могућности увек одсликавају степен развијености земље у свим сферама људске делатности, али и њен економски потенцијал. Економски потенцијал земље условљен је обимом расположивих економских ресурса. У условима значајних техничко-технолошких промена, промена у условима живљења, променама у примарним циљевима државе, економски ресурси добијају примат у односу на друге захтеве и интересе појединца и колективитета.

У таквим условима неједнакост потреба при ограничениости економских ресурса намећу питање економије избора. Са аспекта наше анализе економија избора и отималност државе у употреби економских ресурса заснива се на ефикасности остварења циљева националне и међународне безбедности (Милошевић, Стајић 2017, 513).

Остваривање безбедносних циљева и утврђених надлежности државе, није могуће без одговарајућих економских потенцијала. То значи да су економски ресурси основа економске, а тиме и националне безбедности земље (Милошевић, Стајић 2017, 513).

Најмоћније земље света у економској сфери примењују протекционизам који се регулише нецаринским баријерама, субвенцијама, а веома често и употребом војне силе. Једна од најбољих илустрација западног схватања економске безбедности јесте зависност земаља у развоју од увоза сировина, пре свега нафте и гаса (Парезановић 2014).

Амерички теоретичари су као аспект безбедности државе почели да посматрају и „националну животну снагу“ која се схвата као способност друштва да решава најважније проблеме, пре свега из сфере социјално-економских питања. Сматрале су да је њихово и право и обавеза на интервенционизам под плаштом виших демократских и хуманитарних циљева у многим деловима света. Главни разлози за таква поступања, управо, могу се довести у контекст освајања нових природних ресурса, што је опет у директној

вези са економско-безбедносним интересима одређене групе држава (Grigoreva i Garifova 2015, 272).

Предмет научног истраживања у овом раду биће економска безбедност у функцији система националне безбедности. Економска безбедност у једној држави треба да буде креирана у функцији националне безбедности. Једино на тај начин циљеви економске безбедности омогућавају остварење система националне безбедности.

Циљ рада је да се применом научних метода, пре свега безбедносне, правне и економске теорије, сагледају елементи економске безбедности, те да се провери да ли и у којој мери примена истих може допринети интересима националне безбедности, али и циљевима макроекономске и микроекономске стабилности.

Основна хипотеза је да економска безбедност доприноси јачању система националне безбедности, као и унапређењу ефикасности самог економског система.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Економска безбедност је комплексна друштвено-економска категорија на коју утичу: 1) стање стабилности привредног система; 2) његова независност; 3) спољни и унутрашњи фактори угрожавања; 4) интерес заштите националне економије; 5) монетарне, техничко-технолошке и тржишне способности; 6) привредна и финансијска стабилност државе; 7) мере државних органа за решавање проблема изласка из зоне економских опасности; и 8) превазилажење постојећег (непожељног) стања (Бошковић 2017, 195-196).

Да би економска безбедност била остварива, неопходно је постићи жељене циљеве у оквирима националне економије. Економски циљеви имају посебан значај на остварења примарних интереса државе. Све државе настоје да кроз економски систем постигну своје циљеве како на микро тако и на макро нивоу. Циљеви микроекономске природе могу бити: заштита појединих привредних грана (држава уводи заштитне царине или акцизе на одређену групу производа при увозу), стимулисање иностраних улагања, инвестиционо подстицање и слично. Циљеви макроекономске природе су: стабилност цена, пуна запосленост и уравнотежен платни биланс (Милошевић 2020, 28-32).

Остварење циљева у оквирима националне економије има одраза на функционисање других области државе. Ако држава троши

или врши промене у систему управљања економским ресурсима, то ће имати одраза на алокацију ресурса и дистрибуцију дохотка (Милошевић, 2020, 22). Промена каматне стопе у сфери монетарне политике утиче на алокацију ресурса и дистрибуцију дохотка. Отуда, остварујући своју економску улогу, држава остварује у тржишној привреди следеће „три функције економске природе“ (Поповић, 1997, 10):

- алокативну функцију, која се састоји у томе што се кроз прикупљање јавних прихода спроводи и процес усмеравања економских ресурса из приватног у јавни сектор, а затим поново у приватни,
- дистрибутивну функцију, која се састоји у томе што држава, вршећи финансијску делатност, врши прераспodelу дохотка и имовине у складу са моделом правичне расподеле,
- стабилизациону функцију, која се састоји у томе што се буџет користи тако да се обезбеди: висока запосленост, стабилност цена, одговарајућа стопа економског раста и уравнотежен платни биланс.

Национална безбедност одражава способност релевантних институција државе да заштити интересе својих виталних функција. Постизањем циљева националне економије држава ствара услове за остварење функција националне безбедности. У том контексту економска безбедност је део националне безбедности. Тако, економску безбедност можемо дефинисати као део функције система националне безбедности која представља заштићеност економског интереса националне економије од свих видова, облика и носилаца угрожавања, односно она представља систем економско-безбедносне заштите земље уз одсуство стања било ког облика угрожавања економског потенцијала националне економије (Стајић, Милошевић 2017, 177-178).

КОРЕЛАЦИЈА ЕКОНОМИЈЕ, ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ И НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Постоје различита тумачења и схватања односа економије, економске безбедности и свеукупних интереса националне безбедности. У основи концепта националне безбедности су виталне вредности и државни интереси који су најчешће супротстављени интересима других држава, а које треба штитити од свих облика угрожавања (Стајић 2021, 31-34). Држава, као гарант суверености народа, заправо брани сопствени суверенитет и као легитимни

носилац инструмената силе на унутрашњем плану има право, али и обавезу, да силом спречи угрожавање споља (Бодин 2007), а сматра се да је држава безбедна када оствари равнотежу између свих облика и носилаца претњи и својих моћи, које може употребити у заштити виталних вредности друштва.

Као једно од битнијих обележја националне безбедности је традиционална вредност. Према традиционалном концепту национална безбедност представљена је као опстанак у најширем значењу: опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота, национални идентитет, национални интерес (Симић 2002; Стајић и Лазић 2015, 23-35). Из наведеног можемо извући неспорно становиште: држава је једина која поседује све неопходне капацитете у заштити националне безбедности, самостално или у сарадњи са пријатељским, страним системима (Стајић 2021, 27-29).

На стање националне безбедности утиче присуство фактора угрожавања, међу којима су најзначајнији: економски и социјални проблеми, сепаратистичке тежње, етнички, верски и политички екстремизам, нелегалне миграције, организовани криминал, недовољна изграђеност државних институција и елементарне непогоде. Са аспекта наше анализе, различит степен економске развијености појединих земаља, у спрези са њиховим демографским карактеристикама, може бити извор политичких, економских, социјалних, етничких, енергетских, верских и других тензија. Економски амбијент у недовољно развијеним земљама одликује: слабо развијена технолошка и индустријска база, недостатак инвестиција, слаба домаћа тражња и ниска конкурентска позиционираност на тржиштима, тешкоће у санирању дефицита, као и раст сиромаштва услед смањења куповне моћи становништва, пораст јавног дуга, висока стопа незапослености, и све већа енергетска зависности.

Из наведеног проистиче да активна улога државе у систему остварења националне безбедности захтева развој и изградњу економских потенцијала. Потребно је креирати адекватан система алокације економских ресурса на носиоце економске безбедности. Недостатак или ограниченост економских ресурса нужно продукује пад економске безбедности, а тиме и пад привредних активности (Стајић, Милошевић 2017, 179). Остварити економску безбедност могуће је само ако економски потенцијали државе расту.

„Систем националне безбедности је врло сложен систем и организован је преко хијерархијске структуре, односно подсистема и микросистема. Подсистем, по правилу, остварује једну функцију,

као део опште активности државе, док микросистем повезује више мањих активности и функционише на ужем простору“ (Стајић, Лазић 2015, 76).

У оквиру система националне безбедности, економска безбедност је њена функција, која остварује активност заштите економског система земље. На овај начин, економска безбедност применом свог система организације, метода рада и правила, наслањајући се у свом деловању на целокупан систем националне безбедности, настоји да правовременим деловањем открије и спречи све облике угрожавања економског потенцијала земље. Систем економске безбедности истовремено подиже ниво заштите економског система и ствара услове за јачање и очување економског интереса националне економије и један је од главних фактора очувања националне безбедности (Стајић и Милошевић 2017, 180).

Све ово говори да остварити безбедносне циљеве није могуће без адекватних економских ресурса. Економски ресурси, заједно са економском политиком су елемент система политике националне безбедности, али они истовремено представљају економски, социјални, политички и сваки други потенцијал земље. То значи да су економски ресурси основа економске, а тиме и националне безбедности земље.

На међузависност и повезаност појмова националне економије, економске безбедности и националне безбедности указује и Стратегија националне безбедности Републике Србије (Стратегија националне безбедности, 2019).

Према Стратегији националне безбедности Републике Србије спровођењем политике националне безбедности, поред очувања националних вредности и заштите и остварења националних интереса, стварају се претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије. Економски развој и укупни просперитет Републике Србије и њених грађана остварује се достизањем следећих циљева (Стратегија националне безбедности, 2019):

- побољшање животног стандарда грађана;
- економски напредак;
- унапређење образовања, научни и технолошки развој;
- унапређење економске и енергетске безбедности.

Побољшање животног стандарда грађана један је од основних циљева економског развоја Републике Србије. Како би се он остварио биће створени услови за отварање нових радних места, како би се смањила стопа незапослености и створили услови за

смањење одлива младих и образованих становника.

Економски напредак Републике Србије захтева стварање услова за макроекономску стабилност и побољшања конкурентности привреде, чиме ће се обезбедити привлачење инвестиција, те повећање извоза роба и услуга.

Унапређење образовања, научни и технолошки развој представљају основне претпоставке економског развоја и укупног напретка Републике Србије. С тим у вези, неопходно је прилагођавање образовања развоју привреде и тржишту рада.

Унапређење економске и енергетске безбедности омогућује смањење зависности и повећање отпорности националне економије на глобалне економске поремећаје и непредвидивост светског финансијског система. Унапређењем енергетске ефикасности и повећањем капацитета за производњу енергије односно енергената, обезбедиће се енергетска стабилност, односно, економска стабилност привреде.

Све ово указује да је економска безбедност елемент система националне безбедности. Без те економске активности државе економска безбедност земље би била угрожена, што повратно има за последицу угрожавање целокупног економског система, а тиме и државе у целини.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИРИ ЗАШТИТЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Традиционална подела и схватање безбедности државе, у зависности одакле она може бити угрожена, представљају спољашње и унутрашње претње и претње мешовитог типа. Да би се осујетила било која претња безбедности, држава мора формирати одређене органе и институције, са задатком да својом делатношћу остварују циљеве заштите националне безбедности. У том погледу легислативним актима утврђене су надлежности одређених државних институција, које спроводе државне интересе у области националне безбедности.

Не може се подвући црта и врло јасно одредити које институције система националне безбедности су надлежне у супротстављању појавним облицима угрожавања који долазе „споља“ и оних који делују „унутар“ саме државе (Савић, Бајагић, 2005). Традиционално схватање, које је било присутно код различитих теоретичара из области безбедности, је да институције система безбедности које се супротстаљају спољним претњама по националну безбедност

су: војска, полиција (обезбеђење државне границе), дипломатија, безбедносне службе, царински и инспекцијски органи различитих државних структура. Са друге стране, унутрашњим видовима угрожавања супротстављају се различито организовани сегменти безбедносних структура. У том делу веома значајну улогу имају: полицијске структуре, службе безбедности, сектор цивилне заштите, различити инспекцијски органи, тужилаштва и судови, институције за извршење кривичних санкција, приватна безбедност и друго.

Институције система безбедности морају бити спремне да делују у сваком тренутку и да препознају било који облик угрожавања, те да га својим активностима покушају осујетити и неутралисати. Из тих разлога мора постојати устројен начин руковођења и субординације у оквиру система националне безбедности. Његова ефикасност условљена је организовањем у остваривању циљева националне безбедности (Лазих 2014, 18-21; Стајић 2021, 55-65).

ЕКОНОМСКА ШПИЈУНАЖА И ДРУГИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Економска шпијунажа представља „тајне или недозвољене покушаје страних или домаћих ентитета да помогну сопственом економском интересу кроз добијање добро чуваних и стратешки веома важних економских информација” (Gregory 1997, 27). Реч је о стратешким потезима у које су укључени национални гиганти, којима држава у одређеним ситуацијама покушава да помогне у пословном подухвату, дајући им информације добијене посредством својих служби безбедности (Gregory 1997, 29; Ронин 2009, 18-20; Лазих 2016, 238-239). Начин организованог прикупљања таквих врста података и сазнања, уз помоћ добро обучених лица, коришћењем тајних метода и поступака означава се као економска шпијунажа (Симовић 2021, 70-79).

Велике и моћне државе имају специјализоване службе безбедности које се баве прикупљањем података економског карактера (Савић 2006, 61-69). Предмет истраживања економске обавештајне службе¹ су, пре свега, сазнања која се односе на структуру привреде, програмску оријентацију, привредне и индустријске области и гране

1 Економски обавештајни рад представља прикупљање „битних економских информација, укључујући технолошке, финансијске, комерцијалне и владине податке, чије би прибављање од стране страних интереса могло директно или индиректно да помогне релативној продуктивности или повлашћеној позицији економије земље која те податке прибавља” (Gregory 1997, 28).

(капацитети, технологија, опрема, степен и ниво продуктивности) сировинска база, расположиви ресурси и инвестиције, степен развијености науке и научно-истраживачких тимова и кадрова, спољнотрговинска размена, структура увоза и извоза и учешће појединих држава у тој размени.² Поред тога, увоз и извоз капитала и технологија, монетарно-фискално стање (платни и девизни биланс, стање у државном трезору, емисије новца и друго) (Симовић 2021, 65-68).

Поред економске шпијунаже као ризике и претње угрожавања економске безбедности можемо навести: оружану агресију; сепаратистичке тежње; оружану побуну; тероризам; етнички и верски екстремизам; организовани криминал; наркоманију; масовне илегалне миграције; демографска кретања; епидемије и пандемије заразних болести; енергетску безбедност; елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће, као и угрожавање животне средине и здравља грађана услед радиолошке, хемијске и биолошке контаминације; климатске промене; развој савремених технологија и њихова присутност у свим сферама друштва; корупцију и друго.

Наведена кретања могу непосредно утицати на повећање спољне и унутрашње микро и макроекономске неравнотеже, а посредно на животни стандард и умањење осећаја безбедности грађана. Све то неспорно доприноси нарушавању економске, а тиме и националне безбедности.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Економска безбедност једне државе подразумева стабилност њеног економског система и могућност несметаног укључивања привредних субјеката у његово функционисање. Угрожена економска безбедност подразумева нестабилност и немогућност остварења виталних националних циљева. Све ово може довести до растућег раслојавања између грађана, глади и болести, насиља, организованог и привредног криминала, а посредно и наркоманије, проституције, трговине људима и слично.

Држава Србија последњих година у решавању проблема економске и социјалне сфере била је приморана да вуче непопуларне

2 Током 1993. године ЦИА је открила да је Француска подмтила Бразил да добије уговор за радаре вредан 1,4 милијарде долара. Те податке пренела је својој Влади, која је извршила притисак на Бразил. На крају, то је имало за последицу промену одлуке, па је тај посао дат америчкој компанији (Gregory 1997, 30). У октобру 1995. године Јапан је изразио забринутост да је ЦИА прискушавала директоре јапанских аутомобилских компанија током преговора вођених у САД о царини на луксузне аутомобиле (Gregory 1997, 34).

економске потезе: нерационална експлоатација природних ресурса, смањивање конкурентности домаће робе, уплив иностраних компанија на домаће тржиште, увећана социјална давања и слично, а све у циљу стварања услова економске стабилности. У остваривању тих циљева и задатака, веома важну улогу има систем националне безбедности. Сектор безбедности својим правовременим деловањем даје свој допринос да се национални економски интереси остваре и подигну на виши ниво.

У циљу јачања економског система, а тиме и економске безбедности Републике Србије неопходно је у наредном периоду: повећати инвестиције; створити услове за отварање нових радних места; повећати улагања у равномеран регионални развој; побољшати животни стандард; смањити корупцију; повећати улагање у научно-технички потенцијал државе; подизати ниво здравствене заштите грађана; стварати услове за веће социјално укључивање друштвених група којима прети ризик од сиромаштва и слично.

ЛИТЕРАТУРА

- Бодин, Миленко. 2007: *Теоријски основи менаџмента националне безбедности— докторска дисертација*. Београд: Факултет цивилне одбране.
- Бошковић, Мило. 2017. *Лексикон безбедности*. Београд–Нови Сад: ЈП „Службени гласник“, Правни факултет у Новом Саду.
- Gregory, Sean. 1997. „Economic intelligence in the post–Cold War era: issues for reform”, *The Final Report of the Snyder Commission*, pp. 27–39.
- Grigoreva, Ekaterina & Liliya Garifova. 2015. „The economic security of the state: the institutional aspect”. *Procedia Economics and Finance* 24: 266–273. doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00658-9
- Лазих, Радојица. 2014. *Контрола служби безбедности у Србији*. Београд. Академија за националну безбедност, ЈП „Службени гласник“.
- Лазих, Радојица. 2016. „Обавештајни рад и дипломатија“, *Српска политичка мисао* 54 (4): 233–250. doi.org/10.22182/spm.5442016.14.
- Litvinenko, Aleksandar. 2013. „Economic and national security: the problem of concepts correlating // Scientific and technical statements”, *Economic sciences*, St. Petersburg, 3: 9–15.
- Милошевић, Горан и Љубомир Стајић. 2021. „Начела економске безбедности“. *Политика националне безбедности* 20 (1):

- 111–125.doi.org/10.22182/pnb.2012021.6.
- Милошевић, Горан. 2020. *Основи економије*. Нови Сад: Правни факултет.
- Парезановић, Марко. 2014. *Енергетска безбедност*. Београд: Нова српска политичка мисао.
- Поповић, Дејан. 1997. *Наука о порезима и пореско право*. Београд – Будимпешта: COLPI, Савремена администрација.
- Ронин, Роман. 2009. *Обавештајни рад*. Београд: ЈП „Службени гласник“, Факултет безбедности.
- Савић, Андреја. 2006. *Обавештајне службе и национална безбедност*. Крагујевац: Правни факултет.
- Савић, Андреја и Младен Бајагић. 2005. *Безбедност света–од тајности до јавности*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Симић, Драган. 2002. *Наука о безбедности*. Београд: ЈП „Службени лист СРЈ“, Факултет политичких наука.
- Симовић, Слободан. 2021. *Индустријска шпијунажа*. Београд: Факултет за дипломатију и безбедност.
- Стајић, Љубомир. 2021. *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*. Нови Сад: Правни факултет.
- Стајић, Љубомир и Радојица Лaзић. 2015. *Увод у националну безбедност*. Београд: Академија за националну безбедност, ЈП „Службени гласник“.
- Стајић, Љубомир и Горан Милошевић. 2017. „Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности – осврт на Републику Србију“. *Српска политичка мисао* 55 (1): 175–195.doi.org/10.22182/spm.5512017.9.
- Стратегија националне безбедности, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 94/2019.

Radojica Lazić*Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade*

ECONOMIC SECURITY IN THE FUNCTION OF NATIONAL SECURITY

Resume

Economic security is a complex socio-economic category affected by the state of stability of the economic system and its independence, the external and internal endangerment factors, the interests of protecting the national economy, the monetary, technical and technological and market capabilities, the industrial and financial stability of the state, as well as measurements of the state authorities for solving the problem of getting out of the economic threats and overcoming the existing (undesirable) state. For economic security to be feasible, it's necessary to achieve the desired goals in the framework of the national economy. Therefore, the system of the national economy creates the conditions for realizing the goals of economic security. Through the available economic resources, the national economy together with an economic policy are an element of the system of national security policy. At the same time, they represent the economic, social, political, and every other potential of a country. This means that economic resources are the foundation of the economic and therefore national security of a country.

Achieving the security goals and the determined jurisdiction of the state is not possible without the appropriate economic potential. Therefore, we could say that economic security is part of a function of the system of national security and that it represents the protection of the economic interests of the national economy from all shapes, forms and types of threat. In other words, it represents a system of economic and security protection of a country without any threat to the economic potential of the national economy.

The creation of the economic potential of a country should be done by rationally allocating economic resources with an active role of being the bearer of economic security. The lack or the limitation of economic resources invariably causes a decline in economic security and therefore a decline in industrial activities. It is only possible to achieve economic security if the economic potentials of a country are growing.

In order to prevent any threat to its security, the state must form certain authorities and institutions that should aim to achieve goals in

protecting economic and national security. In this regard, the jurisdictions of certain national institutions are determined by legislative acts. These institutions maintain national interests regarding national security. With its own measures, the state must follow the risks and threats to economic security.

Keywords: economy, economic security, national security, security system, the state, economic espionage